

ΕΛΕΝΗ Κ. ΤΣΑΜΑΔΟΥ

*Ο επισκέπτης
του ονείρου*

ΜΥΘΙΣΤΟΡΗΜΑ

Ε Π Ο Η Ν Ι Κ Η Π Ο Λ Ι Τ Ι Κ Η

ΤΙΤΛΟΣ ΒΙΒΛΙΟΥ: **Ο επισκέπτης του ονειρώ**
ΣΥΓΓΡΑΦΕΑΣ: Ελένη Κ. Τσαμαδού
ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ – ΔΙΟΡΘΩΣΗ ΚΕΙΜΕΝΟΥ: Αρετή Κολλάτου
ΣΥΝΘΕΣΗ ΕΞΩΦΥΛΛΟΥ: Ηλίας Μασούρης
ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΗ ΣΕΛΙΔΟΠΟΙΗΣΗ: Ραλλού Ρουχοτά
ΕΚΤΥΠΩΣΗ: Άγγελος Ελεύθερος & ΣΙΑ Ο.Ε.
ΒΙΒΛΙΟΔΕΣΙΑ: Κωνσταντίνα Παναγιώτου & ΣΙΑ Ο.Ε.

© Ελένη Κ. Τσαμαδού, 2010
© Εικόνες εξωφύλλου: Bruno Ehrs/Corbis/Apeiron Photos
© ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΨΥΧΟΓΙΟΣ Α.Ε., Αθήνα 2010

Πρώτη έκδοση: Οκτώβριος 2010, 10.000 αντίτυπα

ISBN 978-960-453-832-4

*Τυπώθηκε σε χαρτί ελεύθερο χημικών ουσιών, προερχόμενο αποκλειστικά
και μόνο από δάση που καλλιεργούνται για την παραγωγή χαρτιού.*

Το παρόν έργο πνευματικής ιδιοκτησίας προστατεύεται κατά τις διατάξεις του Ελληνικού Νόμου (Ν. 2121/1993 όπως έχει τροποποιηθεί και ισχύει σήμερα) και τις διεθνείς συμβάσεις περί πνευματικής ιδιοκτησίας. Απαγορεύεται απολύτως η άνευ γραπτής αδειάς του εκδότη κατά οποιοδήποτε τρόπο ή μέσο αντιγραφή, φωτοανατύπωση και εν γένει αναπαραγωγή, εκμίσθωση ή δανεισμός, μετάφραση, διασκευή, αναμετάδοση στο κοινό σε οποιαδήποτε μορφή (ηλεκτρονική, μηχανική ή άλλη) και η εν γένει εκμετάλλευση του συνόλου ή μέρους του έργου.

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΨΥΧΟΓΙΟΣ Α.Ε.
Έδρα: Τατοίου 121
144 52 Μεταμόρφωση
Βιβλιοπωλείο: Μαυρομυχάλη 1
106 79 Αθήνα
Τηλ.: 2102804800
Telefax: 2102819550
www.psichogios.gr
e-mail: info@psichogios.gr

PSICHOGIOS PUBLICATIONS S.A.
Head office: 121, Tatoiu Str.
144 52 Metamorfossi, Greece
Bookstore: 1, Mavromichali Str.
106 79 Athens, Greece
Tel.: 2102804800
Telefax: 2102819550
www.psichogios.gr
e-mail: info@psichogios.gr

ΕΛΕΝΗ Κ. ΤΣΑΜΑΔΟΥ

*Ο επισκέπτης
του ονείρου*

*Στις κόρες μου Βίβιαν και Ειρήνη,
για να μην ξεχάσουν τη συμφορέικη ρίζα τους.*

ΠΡΟΛΟΓΟΣ – ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

Η χρονική περίοδος της Ελληνικής Ιστορίας που ονομάζουμε «Μεσοπόλεμο», η οποία αρχίζει με τη Συνθήκη της Λωζάννης το 1923 –τη σφραγίδα της τραγικής κατάληξης της Μικρασιατικής Εκστρατείας τον Αύγουστο του 1922– και τελειώνει με την εμπλοκή της Ελλάδας στον Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο τον Οκτώβριο του 1940, είναι μία περίοδος μεστή σε ιστορικά γεγονότα, κοινωνικές ανακατατάξεις και πολιτικές εξελίξεις. Όμως, παρά τη μεγάλη σημασία της, η περίοδος αυτή της Ιστορίας μας δεν είναι όσο θα έπρεπε γνωστή.

Στην περίοδο του Μεσοπολέμου η Ελλάδα εξήσε ριζικές πολιτειακές μεταβολές. Από Κοινοβουλευτική Δημοκρατία έγινε Βασιλευόμενη Δημοκρατία, και πάλι Κοινοβουλευτική, και πάλι Βασιλευόμενη. Είδε δικτατορίες και μεγάλα στρατιωτικά κινήματα, και αρκετά μικρότερης κλίμακας. Είναι η περίοδος που οι δύο πρωταγωνιστές του Εθνικού Διχασμού βγαίνουν οριστικά από τη σκηνή. Ο Κωνσταντίνος με την οριστική απομάκρυνση από το θρόνο και το θάνατό του το Δεκέμβριο του 1922, και ο Βενιζέλος με την εκούσια εξορία του μετά την αποτυχία του κινήματος του 1935 και το θάνατό του το Μάρτιο του 1936. Είναι η περίοδος της διάσπασης της μεγάλης βενιζελικής παράταξης σε άλλα μικρότερα κόμματα,

της ενδυνάμωσης και οργάνωσης του κομμουνισμού και της εμφάνισης του φασισμού.

Ο ολέθριος διχασμός, που χώρισε την Ελλάδα σε δύο στρατόπεδα την εποχή των Βαλκανικών και του Μεγάλου Πολέμου, υποβόσκει σε όλη την περίοδο του Μεσοπολέμου, ακόμη και μετά την απομάκρυνση και το θάνατο του Κωνσταντίνου και την επάνοδο του Βενιζέλου το 1928. Με την παραμικρή αφορμή τα πάθη ξαναφουντώνουν, αν και όχι με την πρώτη ένταση της εποχής του «αποκλεισμού» και του «αναθέματος». Κορυφαίο διχαστικό γεγονός η «δίκη και η εκτέλεση των εξ», μία πληγή που ματώνει κάθε τόσο με τη μία ή την άλλη αφορμή. Την ίδια περίοδο συνεχίζονται οι διώξεις αντιφρονούντων, ανάλογα με το ποια παράταξη κυβερνά. Ο στρατός και η δημόσια διοίκηση είναι τα δύο πεδία τα οποία καθεμιά από τις αντιμαχόμενες παρατάξεις επιδιώκει να έχει υπό τον έλεγχό της, με αποτέλεσμα να στερείται η Ελλάδα υπηρεσιών άξιων πολιτών οι οποίοι είχαν την ατυχία να βρεθούν στο λάθος στρατόπεδο τη λάθος στιγμή.

Εκείνο, πάντως, που πρέπει να τονιστεί ιδιαίτερος είναι ότι ο Βενιζέλος, ο οποίος έχει επανέλθει στην εξουσία μετά τις εκλογές του 1928, δεν είναι ο ίδιος που οδήγησε την Ελλάδα στις ένδοξες νίκες των Βαλκανικών Πολέμων. Δεν είναι πια ο «Εθνάρχης» που μεγαλούργησε δημιουργώντας την Ελλάδα «των δύο ηπείρων και των πέντε θαλασσών». Ο χρόνος έχει αφήσει τα σημάδια πάνω του. Η κρίση του και οι αποφάσεις του αμφισβητούνται ή και τορπιλίζονται, ακόμη και από δικούς του ανθρώπους. Αντιδράσεις εκδηλώνονται μέσα στην ίδια τη βενιζελική παράταξη που διασπάται σε μικρότερα κόμματα.

Η οικονομική κρίση του '30 πλήττει και την Ελλάδα, η οποία προσπαθεί να αντεπεξέλθει στα προβλήματα που της

δημιούργησε η επί δεκαετίες συμμετοχή της σε πολέμους και μακρινές εκστρατείες, η ανταλλαγή των πληθυσμών και η εισροή των εκατοντάδων χιλιάδων προσφύγων. Η οικονομία της βρίσκεται σε τραγική κατάσταση. Η παραγωγή έχει περιοριστεί, οι εξαγωγές έχουν μειωθεί, το ναυτιλιακό συνάλλαγμα έχει επίσης μειωθεί λόγω της κρίσης στη ναυτιλία, το ίδιο και τα εμβάσματα των ομογενών από την Αμερική. Η δραχμή έχει χάσει το 75% της αξίας της και το απόθεμα σε χρυσό στην Τράπεζα της Ελλάδος είναι απελπιστικά χαμηλό. Εξάλλου, το ποσό των πολεμικών αποζημιώσεων που έχει να λαμβάνει η Ελλάδα για τη συμμετοχή της στους πολέμους όχι μόνο έχει συρρικνωθεί, αλλά και δεν καταβάλλεται όπως θα έπρεπε. Σε ένα διεθνές κλίμα οικονομικής αστάθειας και αβεβαιότητας, αλλά και χωρίς τη στήριξη ολοκλήρου του πολιτικού κόσμου της Ελλάδος, με τα πολιτικά πάθη σε όξυνση, ο Βενιζέλος διαπραγματεύεται στο Συμβούλιο της Κοινωνίας των Εθνών τη χορήγηση μακροπρόθεσμου δανείου όχι μόνο για να μπορέσει η Ελλάς να πληρώσει τις διεθνείς υποχρεώσεις της, αλλά και για να συνεχίσει τις παραγωγικές τοποθετήσεις. Παράλληλα, ζητά και την επί πενταετία αναστολή πληρωμής των εξωτερικών δανείων. Ανάλογα αιτήματα έχουν υποβάλει η Αυστρία, η Ουγγαρία και η Βουλγαρία. Μιλώντας στο Συμβούλιο της ΚτΕ ο Βενιζέλος κατέληξε: «Έχετε υπ' όψιν σας ότι αν αφήσετε αβοήθητα τα μικρά κράτη, μαύρο μέλλον αναμένει την Ευρώπη». Δυστυχώς, το διάβημα του Βενιζέλου δεν είχε το προσδοκώμενο αποτέλεσμα. Το χρεοστάσιο και η συνεπαγόμενη πτώχευση του ελληνικού κράτους δεν μπορούν να αποφευχθούν. (Για όποιον ενδιαφέρεται να μάθει την ιστορία αυτής της περιόδου αναλυτικά και αντικειμενικά, συνιστώ το βιβλίο του Γρηγορίου Δαφνή *Η Ελλάς μεταξύ δύο πολέμων* [Εκδόσεις Κάκτος].)

Μία άλλη σημαντική πτυχή της περιόδου αυτής είναι η ριζική αλλαγή στις σχέσεις της Ελλάδος με τη γείτονα Τουρκία. Μετά την ήττα στη Μικρά Ασία και την καταστροφή που επακολούθησε, ο Βενιζέλος αντιλαμβάνεται την ιστορική αναγκαιότητα της λήθης του παρελθόντος. Οι δύο παλιοί εχθροί πρέπει να δώσουν τα χέρια για να μπορέσουν να επιβιώσουν. Ο Βενιζέλος και ο Κεμάλ Ατατούρκ υπογράφουν το 1930 το «Σύμφωνο φιλίας», εγκαινιάζοντας μία νέα περίοδο ελληνοτουρκικών σχέσεων.

Ενώ αυτά συμβαίνουν στην Ελλάδα, στην Ευρώπη και στην Ανατολή σημειώνονται κοσμογονικές αλλαγές. Μετά το τέλος των μεγάλων αυτοκρατοριών –της Αυστροουγγαρίας, της Οθωμανικής και της Ρωσικής– νέα κράτη γεννιούνται, νέες συμμαχίες και συσχετισμοί δυνάμεων παίζουν στη διεθνή σκακιέρα της πολιτικής. Ο ναζισμός, ο φασισμός και ο κομμουνισμός επιδιώκουν να κατακτήσουν τον δικό τους ζωτικό χώρο. Όπως είναι φυσικό, σε περιόδους σαν αυτή ευνοείται η δράση των δυνάμεων πέμπτης φάλαγγας, αυτών που δρουν κάτω από νομιμοφανείς μανδύες επιδιώκοντας άλλα οφέλη.

Η ιδέα να γράψω ένα μυθιστόρημα με τη δράση να εκτυλίσσεται την περίοδο του Μεσοπολέμου με απασχολούσε αρκετό καιρό πριν τούτο το βιβλίο αποκτήσει κάποια μορφή μέσα μου. Όμως, παρά τη γοητεία που μου ασκούσε ο ιστορικός αυτός περίγυρος, δίσταζα να προχωρήσω. Πώς να αγγίξω μια εποχή για την οποία οι γνώσεις μου –όπως και των περισσότερων της γενιάς μου, φοβούμαι– είναι μάλλον θολές και συγκεχυμένες; Η βιβλιογραφία, από την άλλη, μπορεί να είναι πλούσια, όχι όμως πάντοτε απόλυτα αντικειμενική. Οι ιστορικοί συγγραφείς και οι αναλυτές παρασύρονται από τις προσωπικές τους προτιμήσεις προς τη μία ή την άλλη πλευρά. Έτσι, οι ήρωες για τη μια παράταξη είναι προδότες για

την άλλη. Τα γεγονότα είναι σχετικά πρόσφατα για να μπορέσει κανείς να τα κοιτάξει με καθαρή ματιά. Το ίδιο ιστορικό γεγονός μπορεί να ερμηνεύεται διαφορετικά, ανάλογα με την πολιτική τοποθέτηση του γράφοντα.

Καθώς μάλιστα δεν είμαι ιστορικός, φοβόμουν –και φοβάμαι– τα λάθη. Για τον ίδιο λόγο θεωρώ πως δεν είμαι σε θέση να κρίνω και να αναλύσω τα γεγονότα. Παρά το γεγονός ότι υπάρχουν κάποιοι που επιμένουν πως ο συγγραφέας δεν είναι υποχρεωμένος να ακολουθεί πιστά την Ιστορία, εγώ έχω διαφορετική άποψη, γι’ αυτό και προσπαθώ όσο γίνεται να είμαι αντικειμενική και να μην απομακρύνομαι από τα γεγονότα.

Γράφοντας το βιβλίο αυτό προσπάθησα να δω την εποχή όπως θα την έβλεπε ένας σύγχρονός της, με τα δικά του μάτια και υπό το πρίσμα των δικών του πολιτικών πεποιθήσεων. Δε θεωρώ ότι έγραψα «ιστορικό μυθιστόρημα». Η Ιστορία δεν είναι ο κεντρικός άξονας του βιβλίου, τα ιστορικά γεγονότα δεν ερμηνεύονται, ο απόηχός τους μόνο φτάνει ως τους ήρωές μου, οι οποίοι πολλές φορές δεν είναι σε θέση να αντιληφθούν το βάθος και τη σημασία τους, όπως άλλωστε όλοι μας τη στιγμή που βιώνουμε κάποιο σημαντικό γεγονός δε συναισθανόμαστε το μέγεθος και τις επιπτώσεις του. Έτσι και οι ήρωές μου ζουν στη συγκεκριμένη εποχή, επηρεάζονται από τα γεγονότα, αλλά δεν έχουν τη δυνατότητα να τα κατανοήσουν πολύ περισσότερο να τα ανατρέψουν, ή έστω και να τα αγνοήσουν. Η Ιστορία εξελίσσεται ερήμην τους.

Στην πορεία, ήρθα αντιμέτωπη με το δίλημμα αν έπρεπε μία από τις ηρωίδες, η Μαρίτσα, να μιλάει σμυρνέικα ή ελλαδίτικα, γλώσσα που με τον έναν ή τον άλλο τρόπο, εννοώ σε απλή καθομιλουμένη ή λίγο πιο καθαρευουσιάνικα έβαζα να μιλούν οι άλλοι μου ήρωες. Ομολογώ πως αμφιταλαντεύτηκα πολύ καιρό μέχρι να αποφασίσω. Η δεύτερη λύση ήταν

και η πιο εύκολη. Η ίδια η Μαρίτσα, από τη στιγμή που γεννήθηκε μέσα στο μυαλό μου, σμυρνείκα μου μιλούσε – λίγο νοθευμένα, είναι η αλήθεια, λόγω του συγχρωτισμού της με Ελλαδίτες. Πώς μπορούσα να την κάνω να μιλάει διαφορετικά στο βιβλίο; Όσο προχωρούσα στο γράψιμο, τόσο καταλάβαινα πως το εγχείρημα δεν ήταν εύκολο, ιδίως για μένα που δεν έχω μικρασιάτικη ρίζα. Οι ντοπιολαλιές σήμερα έχουν αλλοιωθεί σε μεγάλο βαθμό και τείνουν να χαθούν. Τα σμυρνείκα δεν ακούγονται πια – ούτε καν στις επιθεωρήσεις, αφότου έφυγε και η τελευταία «Σμυρνιά», η Άννα Καλουτά. Ποιος θα μπορούσε να με βοηθήσει;

Οι διεργασίες όμως της έμπνευσης και της μνήμης είναι σκοτεινές, το έχω ξαναπεί. Λέξεις, φράσεις ολόκληρες που ακούσαμε κάποτε φυλάγονται σε κάποιο μυστικό συρτάρι του μυαλού μας και ανασύρονται αυτόματα όταν τις χρειαζόμαστε. Η αδελφή της πεθεράς μου Λιλή Παπαμιχαήλωφ, η ωραία Σμυρνιά, όπως την έλεγαν στα νιάτα της, αντίθετα με τις αδελφές της, μιλούσε καθαρά σμυρνείκα. Όταν άρχισα να γράφω, και όταν έπρεπε να μιλήσει η Μαρίτσα, ήρθαν να με βοηθήσουν οι κουβέντες και οι αντιδράσεις της, και γενικά ό,τι θυμόμαστε απ' αυτήν ο Κίμων και εγώ. Την ένιωθα κοντά μου όσο έγγραφα και θέλω να πιστεύω πως το βιβλίο αυτό είναι κάτι σαν μνημόσυνο στη μνήμη της. Παράλληλα με τις αναμνήσεις, πολύτιμο οδηγό μου είχα, ακόμη και σε θέματα γραμματικής, το *Σμυρναικό Γλωσσάριο* (Αθήνα, 1962) του σπουδαίου Σμυρνιού Χρήστου Σολωμονίδη.

Ελένη Κ. Τσαμαδού
Μάραθος, Καλοκαίρι 2010

Το γράμμα

Το γράμμα έφτασε ένα χειμωνιάτικο πρωινό. Το άφησε πάνω στο γραφείο του η Μαρίτσα μαζί με την άλλη αλληλογραφία: γράμματα από τράπεζες, εμπορικές επιστολές, τιμολόγια, παραγγελίες και ακυρώσεις παραγγελιών, επιστολές πελατών... ένα σωρό κάθε μέρα.

Οι σφραγίδες έδειχναν πως το γράμμα είχε ταχυδρομηθεί δύο μήνες πριν, το Σεπτέμβριο του 1934. Από την Κωνσταντινούπολη. Ο φάκελος ήταν ταλαιπωρημένος, μουτζουρωμένος και τσαλακωμένος, με την απαραίτητη σφραγίδα της λογοκρισίας τυπωμένη φαρδιά-πλατιά. Τον στριφογύρισε λίγο στα χέρια του πριν τον ανοίξει· τον γύρισε μπρος-πίσω, να βρει τον αποστολέα. Δεν υπήρχε. Ο γραφικός χαρακτήρας, γυναικείος, του θύμιζε κάτι άοριστο. Να ήταν καμιά γνωστή από το παρελθόν... κάποια περιπετειούλα; Είχε κάμποσες στα νιάτα του, δε θυμόταν όμως καμιά από την Πόλη. Μπορεί, βέβαια, να ήταν απ' αλλού και να είχε καταλήξει στην Πόλη. Μήπως τον πέρδευαν με άλλον; Ο φάκελος όμως έγραφε το όνομά του στα γαλλικά: Monsieur Aristinde Papakonstantinof, Patras Grèce. Τόσο μόνο. Χωρίς διεύθυνση. Άλλος Αρριστείδης Παπακωνσταντινόπουλος –ή, επί το συντομότερον, Παπακωνσταντίνοφ– δεν υπήρχε στην Πάτρα· ούτε στο νομό Αχαΐας, εξ όσων

γνώριζε. Μπορεί να το έστειλε κάποιος Τούρκος πελάτης –ή επίδοξος πελάτης– και να έγραψε το φάκελο η γραμματέας του... Μπα, όχι... θα είχε τη φίρμα του αποστολέα τυπωμένη. Να ήταν καμιά χήρα πελάτη ή γνωστού και να γύρευε δανεικά, ή και να ισχυριζόταν ακόμη πως ο ίδιος χρωστούσε στον άντρα της; Άρχισε να λογαριάζει ποιους είχε πελάτες στην Τουρκία. Όχι πολλούς... Μετά τα γεγονότα του '22, οι εμπορικές συναλλαγές είχαν λιγοστέψει· μόνο τώρα τελευταία κάποια τουρκικά κέντρα έδειξαν να ενδιαφέρονται για τη μυρωδάτη πελοποννησιακή σταφίδα. Το ότι αυτό οφειλόταν στο Σύμφωνο Φιλίας που είχε υπογράψει λίγα χρόνια πριν ο Βενιζέλος με τον Κεμάλ, ο Αριστείδης προτιμούσε να το αγνοεί. Η προσέγγιση θα γινόταν έτσι και αλλιώς –το εμπόριο δεν ξέρει από πατριωτικές φανφάρες– και ο Κρητικός για τον Αριστείδα δεν έπαυε να είναι ο διάβολος προσωποποιημένος, ο πραγματικός αίτιος της Μικρασιατικής καταστροφής και ο κύριος υπεύθυνος για το ότι γέμισε η Ελλάδα πρόσφυγες που δεν ήξερε τι να τους κάνει. Αυτός, ο Βενιζέλος, πήγε και ανακατεύτηκε με τα πίσουρα εκεί που τρώνε οι κότες! Τι δουλειά είχε να κάνει το χωροφύλακα των ξένων; Δεν καταλάβαινε πως τον έβαλαν να βγάλει αυτός τα κάστανα από τη φωτιά και μετά... μετά, σαν ήρθαν τα δύσκολα, τότε την πλήρωσαν εκείνοι που δεν έφταιγαν. Ο καημένος ο Γούναρης... Άρρωστο τον σύρανε στο εκτελεστικό απόσπασμα. Τέλος πάντων, η πολιτική πολιτική και οι επιχειρήσεις επιχειρήσεις.

Ας δούμε τώρα τι γράφει το γράμμα.

Άνοιξε τον στραπατσαρισμένο φάκελο με νευρικές κινήσεις. Με την πρώτη ματιά έχασε το χρώμα του. Θεέ μου, τι 'ναι τούτο! Η καρδιά του άρχισε να χτυπά ακατάστατα στο στήθος του, νόμιζε πως τρένο περνούσε από πάνω του... τα αυτιά του βούιζαν· τον έκοψε κρύος ιδρώτας, ζαλίστηκε... Κα-

τάφερε να χτυπήσει το κουδούνι για τη Μαρίτσα, που ήρθε με το πάσο της.

«Με ζητήσατε κύριε;»

«Φέρε μου ένα ποτήρι νερό...» κατάφερε να ψελλίσει.

«Τι πάθατε, καλέ! Είσατε κατακόκκινος! Να φωνάξω το γιατρό... λύστε λίγο το λαιμοδέτη σας... Α πα πα!» Είδε το μάτι της να καρφώνεται στο γραμμά που κρατούσε ακόμη στα χέρια του, που έτρεμαν. «Ποιος σας τάραξε, καλέ, έτσι; Το γραμμά; Κακό μαντάτο;»

«Κάνε ό,τι σου λέω και γρήγορα...» Η φωνή του, βραχνή, έβγαινε με κόπο. Ώρες ήταν να ανακατευτεί τώρα και η δούλα... Πολύ αέρα τής είχε δώσει...

Σαν ήπια το νερό και τον καφέ που του έφερε, κάπως συνήλθε. Τουλάχιστον δε χτύπαγε τόσο γρήγορα η καρδιά του. Σίγουρα θα ανέβηκε η πίεσή του – και πώς να μην ανέβει με όσα διάβασε; Διάολε, έπρεπε να είναι πιο ψύχραιμος, να προσέχει τις συγκινήσεις... Η καρδιά του δεν ήταν και στην καλύτερη φόρμα – έτσι δεν του είχε πει ο γιατρός την τελευταία φορά που τον εξέτασε; «Κάνε κράτει, Αριστείδη! Με μέτρο όλα. Δεν είμαστε πια στην πρώτη νιότη! Έχεις υπέρταση και αρρυθμία...» Μάλιστα... Τι ήξερε όμως αυτός; Τι ήξερε από συγκινήσεις και περιπέτειες της ζωής ο γιατρός; Αυτός μια ζωή προφυλαγμένος στο σπιτάκι του, στο ιατρείο του... τίποτε δεν έζησε, τίποτε δεν κατάλαβε στη ζωή του. Ενώ ο ίδιος... Αυτός το ρούφηξε ως τον πάτο το ποτήρι της ζωής! Τι κι αν στον πάτο το κατακάθι ήταν θολό και πικρό; Όσο το έπινε ήταν ευχάριστο... Γλυκό, μεθυστικό... Να αποκάλυπτε στο γιατρό το περιεχόμενο του γραμματός; Συγγενής του ήταν στο κάτω κάτω, και φίλος στενός. Θα μπορούσε να βοηθήσει, να του δώσει καμιά συμβουλή πώς να χειριστεί το θέμα... Α μπα! Άσε, καλύτερα όχι. Ο Θάνος Νικολόπουλος, ο γιατρός,

ήταν τίμιος άνθρωπος, αλλά καλός μόνο για ιατρικές διαγνώσεις. Κατά τα άλλα, λαπάς! Άσε που μπορεί καμιά ώρα, άθελά του, να του ξέφευγε τίποτε στη θεία Ευτέρπη – ή, το χειρότερο, στη Μαριάνθη... Σαν να του αρέσει η Μαριάνθη... Όλο κομπλιμέντα τής κάνει: για το πιάνο της... για τούτο και για κείνο. Τι της βρίσκει, Θεέ μου; Δε ρωτάει, να του πει αυτός πόσο κρύα είναι; Σαν να έχει φίδι στο κρεβάτι του, όχι γυναίκα... Ψωνίσανε κι οι δυο τους από σβέγκο, που λένε. Ο γιατρός την γκρινιάρει και αιωνίως άρρωστη Πολυξένη του και ο ίδιος την ψυχρή και ανέραστη Μαριάνθη. Τουλάχιστον η Πολυξένη έκανε τρεις γιους, ενώ η Μαριάνθη δεν έκανε άλλο από αποβολές και στο τέλος τρία θηλυκά. Καλά παιδιά, αλλά κορίτσια... Τι τα θέλεις; Βάσανα... Άντε να ξοδευτείς να τα μορφώσεις, με τα γαλλικά και τα πιάνο τους, όπως θέλει η γυναίκα του. Το χέρι στην τσέπη πρέπει να έχεις συνέχεια... Και άντε, μόλις μεγαλώσουν λιγάκι, αρχίζουν οι αγωνίες. Να έχεις το νου σου να τις καλοπαντρέψεις – να τις προικίσεις, και να έχουν οι γαμπροί αξιώσεις – και να μην έχεις ούτε ένα γιο να σε διαδεχτεί, να μοιραστείς μαζί του τις φροντίδες και τα βάσανά σου... Όλο γυναίκες γύρω σου – η θεία Ευτέρπη, η Μαριάνθη, τα κορίτσια, η Μαρίτσα – και τώρα, αυτό το γράμμα... Όχι, καλύτερα να μην του πει τίποτε του γιατρού, προς το παρόν τουλάχιστον. Να εξακριβώσει πρώτα αν το περιεχόμενο του γράμματός είχε δόση αληθείας και τότε... Τότε, τι;

Μπορεί και να ανησυχούσε άδικα, μπορεί αυτή τη στιγμή το πρόβλημα να είχε λυθεί – το γράμμα είχε σφραγίδες δύο μήνες πριν. Ποιος ξέρει τι έγινε στο μεταξύ... Πόσοι άνθρωποι δε χάνονται, πόσες περιουσίες δεν καταστρέφονται σε λιγότερο χρόνο; Ήταν άρρωστη βαριά, λέει... Αλήθεια, ψέματα... Λες να μιλήσει στον Καραλέοντα; Ο Λεωνίδας Καραλέων, παλιός συμμαθητής και φίλος, τραπεζίτης, άνθρω-

πος του κόσμου, ξέρει πού να απευθυνθεί και τι να κάνει. Θα μπορεί να του δώσει μια σωστή συμβουλή. Καλύτερα σ' εκείνον, παρά στο γιατρό. Ναι, ναι... θα μίλαγε στον Καραλέωντα. Σήμερα κιάλας.

Θεέ μου, βοήθα με να βγω απ' αυτό το αδιέξοδο...

Τη συμβουλή που του έδωσε ο φίλος του ο Καραλέων δεν την άκουσε ο Αριστείδης. Αντί να αφήσει τον τραπεζίτη να ερευνήσει την υπόθεση διακριτικά μέσω του υποκαταστήματος της τράπεζάς του στην Κωνσταντινούπολη, πήρε ο ίδιος το τρένο για την Πόλη. Στους δικούς του δικαιολόγησε το ταξίδι ως απαραίτητο για κάποια συνεργασία που διαπραγματευόταν. Η Μαριάνθη δε ρώτησε λεπτομέρειες – ποτέ δε ρωτούσε. Στη θεία Ευτέρπη αναγκάστηκε να πει ένα σωρό ψέματα. «Πού θα πας, παιδάκι μου, χειμωνιάτικα; Τι δουλειά είναι αυτή που δεν μπορεί να γίνει με αλληλογραφία;» Η καημένη η θεία πάντα ρώταγε και ενδιαφερόταν για τις δουλειές του. Στο τέλος φάνηκε να τον πιστεύει.

Γύρισε από το ταξίδι δέκα μέρες αργότερα, και δύσθυμος. Αντίθετα με τις συνήθειές του, δεν έφερε δώρα στις γυναίκες του σπιτιού του – ούτε μια κορδέλα στα κορίτσια του. Έβλεπες πως κάτι πολύ σοβαρό τον απασχολούσε: στο τραπέζι μιλούσε ελάχιστα και έπινε περισσότερο απ' όσο θα ήθελε ο γιατρός· έμενε ως αργά στο γραφείο και τις πιο πολλές φορές κοιμόταν εκεί, στο ντιβάνι. Σκεφτόταν και σχεδίαζε το μέλλον το δικό του και της οικογένειάς του. Ο μόνιμος σύμβουλός του, ο Λεωνίδας Καραλέων, μάταια προσπαθούσε να τον κάνει να δει τα πράγματα πιο ψύχραιμα. Ο Αριστείδης

Παπακωνσταντινόπουλος ζούσε σε κατάσταση διαρκούς πανικού. Όσπου ένα βράδυ, στο γραφείο του, το μόνιμο καταφύγιό του, άφησε τον μάταιο τούτο κόσμο, αφού προηγουμένως, έτσι σαν φάρμακο στα βάσανά του, είχε γευτεί για άλλη μια φορά τα πλούσια ελέη της Μαρίτσας. Η γυναίκα του και οι κόρες του στο πάνω πάτωμα του σπιτιού δεν πήραν είδηση. Έμαθαν τα μαντάτα το πρωί από την ίδια τη Μαρίτσα, που είχε όλη τη νύχτα στη διάθεσή της να κάνει ανάστα τον τόπο για να βρει το γράμμα από την Τουρκία· το γράμμα που είχε φέρει την αλλαγή στη συμπεριφορά του αφεντικού της. Την έτρωγε η περιέργεια να μάθει το περιεχόμενό του. Μα σαν το βρήκε, απογοητεύτηκε. Τζάμπα ο κόπος! Λέξη δεν έβγαλε. Ήταν γραμμένο σε ξένη γλώσσα. Ατυχία!

Απ' όλους στο σπίτι, μόνο η θεία Ευτέρπη άκουγε όλη τη νύχτα τους θορύβους στο κάτω πάτωμα, αλλά δεν είπε κουβέντα στη νύφη της. Στη Μαρίτσα όμως μίλησε άγρια.

«Τον έφαγες, βρομοθήλυκο! Θαρρείς πως δεν ξέρω τι γινότανε μέσα στο σπίτι μας; Μην κοιτάς που δε μίλαγα... Αλίμονό σου αν ο γιατρός μού επιβεβαιώσει τις υποψίες μου πως αιτία του θανάτου του παιδιού μου ήταν οι περιποιήσεις σου... Αλίμονό σου! Βρες τόπο να κρυφτείς, κακομοίρα...»

Η Μαρίτσα όμως δεν πτοήθηκε. Τι είχε να φοβηθεί στο κάτω κάτω;

«Να λέτε και κανένα ευχαριστώ που ο ανιψιός σας βρήκε λίγη χαρά στο σπίτι του τα τελευταία χρόνια, αντί να με βρίζετε. Τόσον καιρό γιατί δεν του λέγατε κάτι; Κι αν θέτε να ξέρετε, εγώ δεν ήμουνα μαζί του το βράδυ».

Η δεσποινίς Ευτέρπη όμως ήταν σίγουρη πως τα τριξίματα του σομέ και οι πνιχτές φωνές που άκουγε τη νύχτα ένα μόνο πράγμα σήμαιναν: ο ανιψιός της γλεντούσε με τη δούλα· και ό,τι έπαθε το έπαθε εκεί απάνω στις γλύκες.

Λίγο καιρό μετά το θάνατο του Αριστείδη ήρθαν τα πάνω-κάτω στην οικογένειά του – και όχι μόνο. Μέσα σ' ένα μόνο χρόνο πολλές αλλαγές συντελέστηκαν στον στενό μικρόκοσμο της οικογένειας – νέα πρόσωπα ήρθαν να προστεθούν, και άλλα να βγουν από τη σκηνή–, παράλληλα δε οι έρευνες για ένα μυστηριώδες έγκλημα έφεραν στο φως κρυμμένα μυστικά, ενώ άλλα, πιο βαθιά, παρέμειναν στο σκοτάδι.

Την ίδια εποχή, οι αλλαγές στην κοινωνική και πολιτική σκηνή του τόπου, αλλά και σε παγκόσμιο επίπεδο, ήταν δραματικές. Στην Ελλάδα ένας μακρόχρονος κύκλος αναταράξεων έκλεισε και ένας νέος άνοιξε. Κάτω από ένα επιφανειακά ήρεμο περιβάλλον το καζάνι έβραζε· στο βάθος του ορίζοντα τα σύννεφα μαζεύονταν. Η καταιγίδα που ονομάστηκε Β΄ Παγκόσμιος πόλεμος επρόκειτο να χτυπήσει την ανθρωπότητα. Οι επτά σφραγίδες της Αποκαλύψεως άνοιγαν μία μία, και οι ιππότες ετοιμάζονταν να ιππεύσουν τα άλογά τους...

Σκιά ονείρου η ζωή. *«Μία ροπή, και ταύτα πάντα θάνατος διαδέχεται».*

Η αφηγήτρια

Θα σας τα διηγηθώ όλα, κύριε αστυνόμε – τουλάχιστον όσα εγώ ξέρω. Τίποτε δε θα κρύψω. Η ιστορία είναι στ' αλήθεια απίστευτη, μοιάζει με ρομάντζο. Μη χαμογελάτε, παρακαλώ. Έτσι είναι, η ζωή πολλές φορές μοιάζει με ρομάντζο, σας το λέω εγώ η Ελπινίκη Φωτοπούλου, που έζησα πολλά και είδαν τα μάτια μου τόσα, που μια ζωή δε φτάνει να τα διηγούμαι. Αφήστε με, σας παρακαλώ, να μιλάω χωρίς να με διακόπτετε, χάνω τον ειρμό της σκέψης μου όταν με διακόπτουν. Η ηλικία βλέπετε... Ευχαριστώ... καταλαβαίνετε τι θέλω να πω. Αφήστε να σας πω ό,τι ξέρω, και τότε θα μπορέσετε κι εσείς να κρίνετε και να αποφασίσετε αναλόγως.

Αυτοί που πιστεύουν στη μοίρα θα πουν πως για ό,τι έγινε ο μόνος φταίχτης είναι η μοίρα· πως έτσι ήτανε γραμμένο από πριν, και ό,τι γράφει δεν ξεγράφει. Όμως, εγώ δεν πιστεύω στη μοίρα. Πιστεύω στον άνθρωπο, και δεν παύω να αναρωτιέμαι ποιος ήταν εκείνος που πήρε τις κρίσιμες αποφάσεις και άλλαξε η ζωή της Μαριάνθης και των κοριτσιών της. Τι θα είχε γίνει αν εκείνη τη μέρα δε χτύπαγε την πόρτα της ο ξένος, ή αν η Μαρίτσα δεν του άνοιγε, ή αν η Ευτέρπη δεν

αποφάσιζε... Ας μη φλυαρώ, όμως, και μπερδεύω και σας. Ας πάρω καλύτερα τα πράγματα από την αρχή.

Σας είπα προηγουμένως το όνομά μου. Δε φάνηκε να με γνωρίζατε. Ε, περνούν τα χρόνια... Σας είχα επισκεφθεί στο γραφείο σας εις το παρελθόν, όταν είχατε πρωτοέλθει εις τας Πάτρεις, διά μίαν υπόθεσίν μου. Κάποιοι τοκογλύφοι, δανειστής του μακαρίτη του συζύγου μου, με εκβίαζαν και απειλούσαν να βγάλουν σε πλειστηριασμό το σπίτι μου, την προίκα που μου έδωσε ο μακαρίτης ο πατέρας μου, το μοναδικό περιουσιακό στοιχείο που μου είχε απομείνει. Με συνόδευε τότε στο γραφείο σας ο ανιψιός μου Στάθης Ανδρεόπουλος, ο δικηγόρος. Θυμηθήκατε; Όχι; Ε, τι να γίνει; Βλέπετε τόσον κόσμο, ασχολείσθε με τόσες υποθέσεις... Πού να θυμάστε τώρα... Εν πάση περιπτώσει, ονομάζομαι, όπως ήδη προανέφερα, Ελπινίκη Φωτοπούλου, γέννημα και θρέμμα Πατρισιά. Χήρα. Νικόλαος Φωτόπουλος ο μακαρίτης ο σύζυγός μου, ο γνωστός σταφιδέμπορος – αυτόν σίγουρα τον έχετε ακουστά. Ο άντρας μου έχει πέντε χρόνια τώρα που πέθανε – όπως βλέπετε, τα έχω αραιώσει κάπως τα μαύρα: λίγη δαντέλα άσπρη στο γιακά, ένα κολιεδάκι με μαργαριτάρια... Ε, τον πένθησα κατά πώς έπρεπε το μακαρίτη, αν κι εδώ που τα λέμε δεν του πολυάξιζε. Τι τα θέλω να τα θυμάμαι τώρα... Ο άντρας μου, που λέτε, κληρονόμησε την επιχείρηση του πατέρα του – μεγάλη περιουσία: αποθήκες δικές του, καλό όνομα στην αγορά, πελάτες τα καλύτερα σπίτια στο εξωτερικό. Δυστυχώς, όμως, όπως συμβαίνει πολλές φορές, ο γιος δεν ήταν σε θέση όχι να αβγατίσει, αλλά ούτε καν να διατηρήσει την περιουσία που κληρονόμησε. Μπαίνανε τα λεφτά με τη σέσουλα, και όπως μπαίνανε βγαίνανε. Κάποιοι, για να με παρηγορήσουν, λένε

πως φταίει η οικονομική κρίση. Εδώ, μου λένε, χρεοκόπησε το ελληνικό κράτος! Δεν είχε να πληρώσει τα χρεολύσια, ρεζιλευτήκαμε ως κράτος και ως κυβέρνησις. Ποια κυβέρνησις δηλαδή; του Βενιζέλου, του Πλαστήρα, του Πάγκαλου, του Κονδύλη, του Παπαναστασίου, του Καφαντάρη, του Τσαλδάρη; Καντριλίες παίζανε όλα αυτά τα χρόνια. Μια είχαμε τη μία κυβέρνηση, ύστερα γινόταν κίνημα και είχαμε άλλη. Αφήνω πια το τελευταίο του Βενιζέλου και των αξιωματικών του. Λίγο έλειψε να αιματοκυλιστούμε πάλι. Ευτυχώς σωθήκαμε την υστάτη στιγμή. Ας είναι καλά ο καημένος ο Τσαλδάρης. Σας ερωτώ όμως, κύριε αστυνόμε, είναι πράγματα αυτά; Πώς θα προκόψει ο τόπος; Και από πάνω, οι κομμουνιστές να προκαλούν ταραχές, απεργίες, διαδηλώσεις... Είδατε τι είχε γίνει στη Θεσσαλονίκη με τους καπνεργάτες; Και μη χειρότερα! Για να λέμε και του στραβού το δίκιο, καλά έκανε ο Βενιζέλος και ψήφισε το νόμο που τους βάζει φυλακή όλους αυτούς τους αλιτήριους...

Τέλος πάντων, οικονομική κρίσις ναι, το νόμισμά μας υποτιμημένο, ακρίβεια... Αλλά γιατί να μην επηρεάσει η κρίσις και άλλους σταφιδεμπόρους, το μακαριήτη τον Παπακωνσταντινόπουλο, παραδείγματος χάριν; Η αλήθεια είναι δυστυχώς άλλη. Δεν είχε μυαλά ο άντρας μου. Μόνο στα γλέντια και στην καλοπέραση είχε το νου του. Όλα τα έφαγε στα χαρτιά και στις γυναίκες. Το τι κλάμα έχω ρίξει, πού να σας λέω – όχι σαν πέθανε, όταν ζούσε τότε έκλαψα πιο πολύ. Εγώ μαράζωνα κι αυτός στα γλέντια και τα ξενύχτια! Πάνε οι αποθήκες, πάνε τα λεφτά στις τράπεζες, οι λίρες και τα ομόλογα. Πάει και το σπίτι μας, το ωραίο μέγαρό μας κάτω στην Κολοκοτρώνη, κοντά στην Πλατεία Γεωργίου. Αποφεύγω να περνάω απ' εκεί. Δεν αντέχω να βλέπω τα κλειστά παράθυρα, τα σκουπίδια να μαζεύονται μπροστά στην πόρτα του και να πρασινίζουν οι μπρούντζοι

στα πόμολα και στο κουδούνι. Όσο το είχαμε εμείς το σπίτι, όσο ήμουν εγώ νοικοκυρά στο σπίτι μας, όλα άστραφταν και γυάλιζαν σαν το χρυσάφι. Το σπίτι μας όμως το πήρε η τράπεζα για να ξεπληρώσει τα χρέη του ο μακαρίτης, και τώρα μένει κλειστό μέχρι να αποφασίσουν τι θα το κάνουν. Πάει και το ωραίο κτήμα μας στο Μιντιλόγλι, με τις πορτοκαλιές, τις λεμονιές και τα παρτέρια με τα λουλούδια... ούτε που θυμάμαι πια πόσες ποικιλίες τριανταφυλλιές είχαμε. Όλα τα φρόντιζε σαν παιδιά του ο κηπουρός μας ο κυρ Μήτσος. Πάει κι αυτός. Άμα βγήκε το κτήμα στον πλειστηριασμό και πουλήθηκε, έφυγε, πήγε στο γιο του στο Αίγιο. Ο καινούργιος που πήρε το κτήμα έφερε τον δικό του κηπουρό – δεν ήθελε τον Μήτσο. «Είμαι γέρος, κυρά μου, δε με πάνε πια τα έρμα τα πόδια μου». Έτσι μου είπε ο καημένος σαν ήρθε να με αποχαιρετήσει. Ντράπηκα για την κατάντια μας. Ήρθε να με βρει στο σπίτι που μένω τώρα, στην Πάνω Πόλη, ένα μικρό διώροφο που στο κάτω πάτωμα έχει ένα μικρό μαγαζί, μαγέρικο, και πάνω τρεις κάμαρες όλες κι όλες. Αυτό ευτυχώς που ήταν προικικό δικό μου, και το γλίτωσα από τα νύχια των πιστωτών με τα χίλια βάσανα. Αυτός ήταν ο λόγος που σας είχα επισκεφθεί τότε με τον ανιψιό μου τον Στάθη, το γιο της αδελφής μου. Είναι καλός δικηγόρος, όλοι τον εκτιμούν και τον παινεύουν. Το θυμηθήκατε τώρα; Βέβαια! Ήταν σοβαρή υπόθεση... απόρησα που στην αρχή δε δείξατε να θυμάστε. Εντάξει, εντάξει, δε θα μακρογορήσω άλλο. Δεν είχα σκοπό να σας πω τα δικά μου – αυτά είναι μεγάλη ιστορία. Εδώ είμαστε για άλλη δουλειά. Ξέρω... Μην ανησυχείτε. Θα σας πω όσα γνωρίζω για την υπόθεση της δολοφονίας – δολοφονία δεν είναι; Υπάρχει όμως και απάτη, έτσι δεν είναι; Κατάχρηση ενός μεγάλου ποσού, και εξαφάνιση. Α! με συγχωρείτε... Δεν μπορείτε να μου αποκαλύψετε τίποτε λόγω επαγγελματικού απορρήτου. Καταλαβαίνω...

Τέλος πάντων, θα σας πω και την ιστορία της καημένης της Ευτέρπης, της νύφης της Μαριάνθης και των κοριτσιών της, μαζί κι αυτά που τους έτυχαν. Αν και, για να είμαι ειλικρινής, όσα αφορούν εμένα δεν είναι εντελώς άσχετα με την υπόθεση. Βλέπετε, αν δεν είχε μεσολαβήσει η οικονομική καταστροφή του μακαρίτη του άντρα μου, δε θα είχα επανασυνδεθεί με την οικογένεια Παπακωνσταντινόπουλου· και δε θα είχα μετακομίσει στην Πάνω Πόλη. Τώρα, να με συγχωρείτε κιόλας, ξέρω πως δεν είστε Πατρινός, αλλά λόγω της ιδιότητός σας θα ξέρετε ότι έτσι τη λέμε την περιοχή γιατί είναι ψηλά, και χωρίζεται από την Κάτω με τις σκάλες της Γεροκωστοπούλου και της Πατρώος. Πιο ψηλά, βέβαια, είναι τα σκαλιά της Αγίου Νικολάου, αυτά όμως πάνε στο Κάστρο. Το σπίτι μου... ξέρετε πού είναι το σπίτι μου; Είναι κοντά στην Πλατεία Αγίου Γεωργίου, εκεί κοντά που βρέθηκε ένα αρχαίο θέατρο. Πιο κάτω είναι η μεγάλη εκκλησία, η Παντάνασσα, μεγάλη η χάρη της! Τα πιο πλούσια σπίτια είναι στην Κάτω Πόλη, εκεί που ήταν και το δικό μας, αυτό που χάσαμε, αλλά κι εδώ η γειτονιά έχει καλά σπίτια – το πιο μεγάλο, το πιο σπουδαίο είναι του Αριστείδη Παπακωνσταντινόπουλου. Τι όνομα! Σωστός σιδηρόδρομος! Γι' αυτό και ο μακαρίτης ο Αριστείδης το έκοψε λιγάκι και, για να μη δυσκολεύει τους ξένους πελάτες του, το έκανε Παπακωνσταντίνοφ – είχε πολλές δουλειές με τη Βουλγαρία και με τη Ρωσία, πριν από τον πόλεμο και την επανάσταση εκεί. Δε λέω, κάπως πιο σύντομο είναι αυτό το όνομα, κάπως καλύτερο από το προηγούμενο, αλλά κι αυτό δεν είναι και τόσο εύκολο. Τέλος πάντων, δε θα ασχοληθούμε με τα ονόματα τώρα... Άλλο είναι το θέμα μας.

Η θεία του Αριστείδη, η Ευτέρπη, είναι φίλη μου από παιλιά. Συμμαθήτριά μου στο Αρσάκειο. Με τη γυναίκα του Αριστείδη –ή, μάλλον, πιο σωστό είναι να πω με τη χήρα του, μια

και ο Αριστείδης έχει πεθάνει προσφάτως– με τη Μαριάνθη σχετίζομαι, αλλά δεν έχω πολλά πολλά. Αυτή είναι ξενομερίτισσα, από την Τεργέστη.

Η καημένη η Ευτέρπη, σωστή αρχόντισσα! Καταλαβαίνει ποιος είναι της τάξεώς της και ξέρει να φερθεί αναλόγως. Με το που ήρθα και εγκαταστάθηκα εδώ, μετά την ντροπή της οικονομικής καταστροφής του μακαρίτη του άντρα μου, τότε που δεν ήθελα να δω κανέναν, ιδίως τις παλιές τις φιλενάδες μου, που κι εκείνες, όταν ξέπεσα, κάνανε πως δε με ξέρανε, η Ευτέρπη, μόνη αυτή, μου άνοιξε την πόρτα της. Μου έστειλε ένα ωραίο γλυκό φτιαγμένο με τα χέρια της και με κάλεσε για τσάι στο σπίτι της, να τα πούμε και να επανασυνδέσουμε τη φιλία μας. Βλέπετε, αν και είμαστε φίλες από παλιά, όπως σας είπα, εντούτοις, λόγω κοινωνικών συνθηκών, δεν είχαμε στενές σχέσεις. Εμείς, όσο ζούσε ο άντρας μου, είχαμε ανοιχτό σπίτι, δεχόμασταν κόσμο. τραπέζια, δεξιώσεις, χαρτιά... τέλος πάντων, σας είπα γι' αυτά· εκείνη, μετά που πέθαναν οι γονείς της, πήγε να ζήσει με την παντρεμένη αδελφή της στην Αγγλία – είχε δουλειές εκεί ο γαμπρός της. Αργότερα ξαναγύρισε στην Πάτρα, αλλά δεν πολυκυκλοφορούσε· έμεινε στο σπίτι της αφιερωμένη στην ανατροφή του ανιψιού της του Αριστείδη. Βλέπετε, η μητέρα του Αριστείδη, η αδελφή της Ευτέρπης, είχε πεθάνει όταν αυτός ήταν μωρό, και ο πατέρας του δεν κράτησε και μεγάλο πένθος. Παντρεύτηκε ξανά μια μεγαλοκοπέλα από τον Πύργο με μεγάλη προίκα και μετακόμισε εκεί. Το παιδί δεν το πήρε μαζί του· το άφησε στην αρχή προσωρινά στην κουνιάδα του. Το προσωρινό όμως έγινε μόνιμο – η καινούργια του γυναίκα έκανε δικά της παιδιά και δεν ήθελε τον Αριστείδη. Έτσι, λοιπόν, το παιδί το μεγάλωνε η δεσποινίς Ευτέρπη. Σαν μάνα το φρόντισε το ορφανό. Τι λέω! Πιο πολύ κι από μάνα τού στάθηκε... εδώ βλέπεις μανά-

δες και αφήνουν τα παιδιά τους, ή τα δίνουν σε ξένα χέρια... Η δεσποινίς Ευτέρπη, όμως, αν και ήταν σε ηλικία που μπορούσε να φτιάξει τη δική της ζωή, να παντρευτεί, να ανοίξει σπιτικό, ασχολήθηκε αποκλειστικά με τη φροντίδα του ανιψιού της. Στα πούπουλα τον μεγάλωσε, ροδοζάχαρη τον τάζε – κάντιο και ροδοζάχαρη, που λέει ο λόγος. Δε θέλησε να παντρευτεί. Όσα προξενιά της έστελναν αυτή τα έδιωχνε – «έχω χρέος να μεγαλώσω το ορφανό», έλεγε. Έδιωχνε τους γαμπρούς και δεν άκουγε όσα της έλεγαν οι προξενήτρες, πως μια χαρά θα μπορούσε να μεγαλώσει το ορφανό και άμα παντρευόταν. «Άμα παντρευτείς και κάνεις παιδιά, είναι καλύτερα για το ορφανό να μεγαλώνει σε οικογένεια με παιδιά». Έτσι της λέγανε, αλλά αυτή το χαβά της κανέναν δεν άκουγε. «Και πού ξέρω αν ο γαμπρός θα θέλει να έχει στο σπίτι του το παιδί; Εδώ δεν το πήρε ο πατέρας του! Άσε που, άμα η γυναίκα παντρευτεί, παντρεύεται και το Χάρο. Λίγες πεθαίνουν στη γέννα; Όχι, ο γάμος δεν είναι για μένα!» Τώρα, αν θέλετε τη γνώμη μου, μπορεί και να είχε κάποια ερωτική απογοήτευση και να βρήκε αφορμή την ανατροφή του ανιψιού για να μην παντρευτεί. Τη φέρνω στο νου μου νέα, μαθήτριά του Αρσακείου, ωραία κοπέλα, ψηλή, αεράτη... Όλοι λέγανε πως θα έχει καλή τύχη, θα παντρευτεί τον καλύτερο. Δε βαριέστε, κάθε άνθρωπος έχει την τύχη του. Να, η μητέρα του Αριστείδη, η Λέλα, που ήταν και αυτή ωραία κοπέλα, αλλά είχε ένα μικρό ελάττωμα –κούτσαينه– της είχε μείνει από μια αρρώστια που πέρασε μικρή–, παντρεύτηκε μια χαρά, ενώ η Ευτέρπη, η ωραία και χωρίς ελάττωμα σωματικό, έμεινε στο ράφι. Για να πω όμως την αλήθεια, δεν της φαινόταν η κουτσαμάρα της Λέλας – τότε φορούσαμε μακριά φορέματα και οι ατέλειες καλύπτονταν. Εν πάση περιπτώσει, η Ευτέρπη, η φίλη μου, δεν παντρεύτηκε ποτέ και πέρασαν τα χρόνια και...

Τώρα, συμφορά που τη βρήκε! Πέθανε πριν από εκείνη ο ανιψιός της, ο κακομοίρης ο Αριστείδης...

Ο θάνατός του ήρθε ξαφνικά. Δεν αρρώστησε. Μια κι έξω! Ξυλιασμένο τον βρήκανε στο γραφείο του. Είχε πεθάνει τη νύχτα ολομόναχος. Τι δυστυχία όμως και τούτη! Τι της φύλαγε της Ευτέρπης η μοίρα της! Δεν είχε άλλον κανένα στη ζωή της εκτός από τον Αριστείδη και την οικογένειά του, φυσικά. Άλλο πράμα όμως! Η ζωή της όλη ο Αριστείδης της, το καμάρι της. Άξιος επιχειρηματίας και άνθρωπος με όνομα και υπόληψη στην κοινωνία. Το αντίθετο από τον άντρα μου. Αν και, για να λέω όλη την αλήθεια, όταν ήταν νέος ο Αριστείδης και σπούδαζε στο εξωτερικό δεν έδειχνε να τον ενδιαφέρουν οι επιχειρήσεις του πατέρα του. Λες και το έκανε επίτηδες, για να τον εκδικηθεί που κι εκείνος δεν είχε ενδιαφερθεί για τον ίδιο. Όποτε ερχόταν στην Πάτρα –ερχόταν τα καλοκαίρια– έφερνε και φίλους του μαζί και ήταν όλο γλέντια και διασκεδάσεις. Οι σχέσεις με τον πατέρα του, τη μηριά του και τις κόρες της ήταν ψυχρές. Ο πατέρας του θυμόταν πως είναι γιος του, και μάλιστα μονάκριβος, όταν έπρεπε να πληρώνει τα σπασμένα του και τότε τα έβαζε και με τη δεσποινίδα Ευτέρπη, πως τον είχε κακομάθει – απειλούσε μάλιστα να τον αποκληρώσει. Αλλά η Ευτέρπη δεν ήταν καμιά γυναικούλα, να τρομάξει με τις απειλές του πρώην γαμπρού της. Του ανταπέδιδε τα ίσα: του θύμιζε πως έμεινε ανύπαντρη για να μεγαλώσει το παιδί του και πως, αφού τόσα χρόνια είχε αδιαφορήσει ως πατέρας, τι γύρευε τώρα; Πρέπει να γίνονταν μεγάλοι καβγάδες –δε λέει τίποτε πάνω σ' αυτό η Ευτέρπη– αλλά μέσες-άκρες κάτι έχω καταλάβει. Τελικά, ο πατέρας του Αριστείδη δεν τον αποκλήρωσε και ο Αριστείδης μετά το θάνατό του άλλαξε μεμιάς. Λες και έγινε θαύμα! Τέρμα τα ξενύχτια και οι διασκεδάσεις, τέρμα και οι γλεντζέδικες

παρέες. Πλήρωσε ένα γενναίο ποσό στη μητριά του, έδωσε προίκα στις αδελφές του τα καλύτερα κτήματα και τις έβγαλε από την επιχείρηση του πατέρα του, που την ανέλαβε εξ ολοκλήρου ο ίδιος. Στρώθηκε με τα μούτρα στη δουλειά και σε λίγο καιρό είχε ξεπεράσει τον πατέρα του. Ως και ο μακαρίτης ο άντρας μου, αν και ήταν ανταγωνιστής του ο Αριστείδης, τον παραδεχόταν. Θέλεις οι σπουδές, θέλεις που το μυαλό του έπαιρνε στροφές, θέλεις που ήταν και τολμηρός..., γεγονός πάντως είναι πως μεγάλωσε τις επιχειρήσεις του πατέρα του, ξανοίχτηκε και στο εξωτερικό. Ταξίδευε πολύ για τις δουλειές του και, σαν γύριζε, με τα μπαούλα έφερνε τα δώρα για τη θεία του, και καμάρωνε εκείνη. Τέλη του 1907 αρχές του 1908 –θα σας γελάσω, δεν ξέρω ακριβώς πότε, πάντως πριν γίνει το κίνημα στο Γουδί–, σ’ ένα ταξίδι του στο εξωτερικό γνώρισε και παντρεύτηκε μια Ρωσίδα. Όλγα τη λέγανε – πολύ όμορφη, καλλονή! Την έφερε στην Πάτρα και όλος ο κόσμος είχε να λέει για την ομορφιά της. Ο Αριστείδης ήταν τρελά ερωτευμένος μαζί της. Λίγο καιρό μετά γεννήθηκε το παιδί τους, ένα αγοράκι σωστό αγγελούδι! Το καλοκαίρι του ’14 πήγε η γυναίκα του με το γιο τους στη Ρωσία. Είχε χρόνια να δει τους δικούς της – κάτι η εγκυμοσύνη, κάτι το μωρό, κάτι οι πόλεμοι οι Βαλκανικοί, η γυναίκα τούς είχε επιθυμήσει, και μόλις τα κατάφερε έφυγε με το παιδί, να γνωρίσει κι αυτό τους παππούδες του. Ο Αριστείδης θα πήγαινε αργότερα να τους βρει, να έχει τελειώσει με τη σταφίδα – όπως ξέρετε, το καλοκαίρι είναι η εποχή που είναι στη βράση του το εμπόριο της σταφίδας.

Τέλος πάντων, λίγο μετά που έφυγε η γυναίκα του Αριστείδη μαζί με το παιδί του έγινε η συμφορά. Καταλαβαίνετε, βέβαια, ότι μιλάω για τη δολοφονία στη Σερβία του διαδόχου της Αυστρίας και της γυναίκας του. Ο κόσμος ήρθε τα πάνω-

κάτω τότε. Ξέσπασε ο Μεγάλος Πόλεμος. Δε χρειάζεται να σας πω τι σημαίνει πόλεμος για μας τους αμάχους. Κλείσιμο συνόρων, δυσκολίες στις επικοινωνίες, περιορισμοί... Αδύνατον να φύγει η γυναίκα του από τη Ρωσία. Αδύνατον να πάει εκεί και ο Αριστείδης. Τα πάντα είχαν δυσκολέψει. Ο κόσμος όλος ήταν ανάστατος. Άλλα κράτη είχαν πάει με το μέρος της Γερμανίας, άλλα με τους Συμμάχους, Αγγλία, Γαλλία... Εμείς εδώ στην Ελλάδα, ως γνωστόν, ήμαστε ουδέτεροι τότε. Ο βασιλιάς, ως γαμπρός του Κάιζερ, δεν ήθελε να μπούμε στον πόλεμο· ο Βενιζέλος, αντίθετα, το ήθελε. Τον έτρωγε τον Αριστείδη η αγωνία, αλλά τα ταξίδια μέσα στη γενική αναταραχή δεν ήταν εύκολα. Έκανε τα πάντα, έβαλε λυτούς και δεμένους, βουλευτές και υπουργούς για να μπορέσει να πάρει άδεια να ταξιδέψει στη Ρωσία και να φέρει μάνα και γιο πίσω στην Ελλάδα. Κι εκεί απάνω που κάτι είχε καταφέρει, γίνονται τα χειρότερα. Οκτώβριο μήνα η Τουρκία βομβάρδισε την Οδησό και η Ρωσία της κήρυξε τον πόλεμο.* Και να ήταν μόνο αυτό! Έρχεται είδηση από τη Ρωσία πως σκοτώθηκε η γυναίκα του και το παιδί του. Το σπίτι του πεθερού του είχε βομβαρδιστεί και όλοι όσοι ήταν μέσα είχαν σκοτωθεί. Μαύρο πένθος πλάκωσε τον Αριστείδη. Πήγε να

---

* Το 1914, μετά την έκρηξη του Α΄ Παγκοσμίου πολέμου, η Τουρκία, θεωρώντας πως συμφέρον γι' αυτήν ήταν να ταχθεί στο πλευρό της Γερμανίας, υπέγραψε μυστική συνθήκη στις 2 Αυγούστου. Στις 10 Αυγούστου δύο γερμανικά καταδρομικά, το *Γκαίμπεν* και το *Μπρεσλάου*, πέρασαν στη Μεσόγειο, κατάφεραν να ξεφύγουν από τους Άγγλους που τα καταδίωκαν, ανθράκευσαν στη Δονούσα και στη συνέχεια μπήκαν στα τουρκικά χωρικά ύδατα. Ακολούθησε εικονική πώλησή τους στην Τουρκία. Τα πλοία μπήκαν στη Μαύρη Θάλασσα και βομβάρδισαν την Οδησό και άλλα λιμάνια, απομονώνοντας έτσι τη Ρωσία και εμποδίζοντάς τη να κατεβεί στην Κωνσταντινούπολη.

τρελαθεί. Δεν έβλεπε άνθρωπο. Κλείστηκε στον εαυτό του, στο σπίτι του και στις δουλειές του. Να φανταστείτε, όπως μου είπε η Ευτέρπη, ούτε στο νεκροταφείο δεν πήγαινε, όπου είχε φροντίσει η καημένη η Ευτέρπη να γράψει το όνομα της νύφης της και του παιδιού στον οικογενειακό τους τάφο. Δεν μπορώ να πω, σ' αυτά ήταν τακτική, έκανε τα μνημόσυνα και τα τρισάγια, να αναπαυθούν οι ψυχούλες τους. Ο Αριστέιδης ούτε μια φορά δεν πήγε στο νεκροταφείο! Δεν το άντεχε.

Στην Πάτρα του μεσοπολέμου, σε μια κοινωνία περιχαρακωμένη στα μικρά προβλήματα της, η απρόσμενη άφιξη ενός νεαρού ξένου ταραξίζει τη ζωή τριών γυναικών: μιας Πατρινής αρχόντισσας, μιας καταπιεσμένης από την επαρχιώτικη νοοτροπία Ευρωπαϊάς που νοσταλγεί την πατρίδα της, την Τεργέστη, και μιας πληθωρικής Σμυρνιαάς. Και οι τρεις έχουν κάτι να κρύψουν. Ο ξένος ενεργεί ως καταλύτης στη ζωή τους. Καδεμιά τους βλέπει στο πρόσωπό του να ζωντανεύει ένα ξεχασμένο όνειρο. Σε ποιο βαθμό θα επιτρέψουν στο απωθημένο παρελθόν να καθορίσει το μέλλον τους;

Σε μια περίοδο πολιτικοκοινωνικών ανατροπών και οικονομικής κρίσης, ένας φλογερός έρωτας και μια περίεργη δολοφονία ενός σημαντικού προσώπου έρχονται να αναστατώσουν τη μικρή κοινωνία και να φέρουν στο φως την αλήθεια. Ποιος είναι ο ξένος; Είναι αυτός που λέει; Κρύβει σκοτεινά, αφανέρωτα μυστικά; Ποια είναι αυτά; Και η δολοφονία;

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΨΥΧΟΓΙΟΣ Α.Ε.
ΤΑΤΟΙΟΥ 121, ΜΕΤΑΜΟΡΦΩΣΗ ΑΤΤΙΚΗΣ
ΤΗΛ: 210 28 04 800 • FAX: 210 28 19 550
www.psichogios.gr • e-mail: info@psichogios.gr

ISBN 978-960-453-832-4

ΚΩΔ. ΜΗΧ.ΣΗΜ. 08388

ΔΙΑΒΑΣΩ ΠΕΡΙΣΣΟΤΕΡΟ ΓΙΑΤΙ ΚΑΘΕ ΒΙΒΛΙΟ ΜΕ ΤΑΞΙΔΕΥΕΙ